

Небојша Стевановић*

Универзитет у Београду, Православни богословски факултет, Београд
Институт за Систематско богословље
(докторанд)

**Златко Матић, *Наслеђе Првој васељенској сабора у ХХI веку: сисџемајска и ујореднобојословска анализа.*
Пожаревац–Београд: ОПК ЕБ – ПБФ УБ, 2026.**

У савременом систематском богословљу, обележеном истовременом потребом за аутентичним промишљањем извора предања и суочавањем са савременим еклисиолошким и екуменским изазовима, питање рецепције васељенских сабора задобија нарочиту актуелност. Посебно место у том оквиру заузима Први васељенски сабор у Никеји (325), који не представља само историјски прелом у формулисању догмата Цркве, већ и трајни критеријум богословствовања и еклисијалног живота. Управо у том хоризонту треба читати монографију редовног професора ПБФ УБ и шефа на Катедри за Догматику, протођакона проф. др Златка Матића *Наслеђе Првој васељенској сабора у ХХI веку: сисџемајска и ујореднобојословска анализа*, која настоји да превазиђе редуktivна тумачења Првог васељенског сабора као затвореног догматског догађаја прошлости и да

га потврди као *doiaђaja* Цркве која све реалности, као и своје догмате, мери есхатолошком онтологијом и херменеутиком.

У уводним разматрањима монографије, након указивања на важност теме сабора и саборности за савремену еклисиологију, аутор наглашава три кључна мотива покретања истраживања ове монографије: 1) прослава 1.700 година од Првог васељенског сабора; 2) постојећа криза саборности унутар савременог православног богословља, што се најдиректније види на примеру Светог и Великог сабора на Криту (2016); 3) у перспективи упоредног богословља — сагледавање реалних екуменских проблема (православност богословља, саборност, јединство) у оптици Никеје. Све ове аспекте у Уводу (стр. 7–21) аутор сумира у мисли: „Зато ова студија жели да понуди систематскобогословску анализу

* n.stevanovic.223003@bfspc.bg.ac.rs

Никејског сабора и подсети бого-словце на његово неисцрпно наслеђе које може бити светопредањско упутство о томе колико истинска саборност позива на превазилажење социолошких, политичких и других историјских проблема, који ће пратити Цркву све до Другог доласка Христовог и њеног преображаја у Царству Будућег Века” (стр. 13).

У првом аналитичком поглављу под називом „Богословско-историјске претпоставке Првог васељенског сабора” (стр. 21–57), аутор најпре пружа анализу основних историјских претпоставки Никејског сабора (Римско царство, аријанска јерес, однос цара Константина према сабору), које тумачи у *бојословској* визури. На тим основама прелази на представљање историјских извора, кроз строгу теолошку оптику, који су коришћени у самом истраживању, указујући на перспективу Никејског сабора у историјским изворима: најпре, у епистоларном наслеђу, извештајима ретроспективног карактера, као и интерпретацији историчара Цркве. Након овога, пружајући анализу базичних историјских претпоставки Никејског сабора, настављајући систематско-богословским путем, протођакон говори о месту Никеје у литургијском животу Цркве кроз богослужбену и иконографску представу сабора, желећи да прикаже да у теолошком дискурсу Први васељенски сабор не представља институцију, већ *го-ѿађај Цркве*. Ову поставку детаљно разматра супротстављајући се ставу перманентног покушаја институционализације сабора која сабор

посматра као реалност која има власт *над* Црквом. Уместо тога, на примеру Никеје, желећи да покаже да је свака саборност (сабрање, сабор) догађај *киноније*, аутор постулира: „Никејски сабор је први задобио статус васељенског, *йошиѿо* је постао васељенски тек након што је препознат као такав у вишедеценијском процесу своје рецепције [...] заокруженим у Цариграду 381. и Халкидону 451. Извучен из институционализма и сâм сабор је упућен на релационо постојање” (стр. 52–53).

У другом аналитичком поглављу, „Никејски сабор и тријадологија” (стр. 57–133), протођакон најпре настоји да укаже на суштинске тријадолошке претпоставке Никеје, полазећи од анализе тријадолошког наслеђа пре самог сабора, односно, од крштењских тријадолошких формулација, преко тријадолошких поставки Иринеја Лионског и Тертулијана, излажући свој крајњи дискурс овог одељка са *именовањем Боја* код Арија. На овом месту професор се служи директним сачуваним одломцима Аријевог опуса, са једне стране показујући суштинске богословске проблеме у вези његовог учења, а са друге стране уводећи истраживање ка самој никејској тријадологији. На овом месту налазимо једну богословску мисао, која је ретка, или је чак нема у анализама Никеје и њене тријадологије у богословској литератури: „Рат за Христово божанство био је борба за Бога Оца који има једносуштног Сина, дакле борба не за неоплатонистичку Монаду и монистичку онтологију, него за Заједницу Личности и за другост

у Богу, што је аријанизам негирао” (стр. 70). Желећи да оправда упореднобогословски карактер своје анализе Никеје, професор наставља истраживање ка Никеји у оптици упоредног богословља, односно, жели да укаже на чињеницу на који начин је никејско наслеђе присутно у тријадолошким анализама у опусу савремених римокатоличких богослова, али и која су ипак богословска питања која још нису решена и чекају на еклисиолошку рецепцију. Стога, аутор, користећи се ставовима самих римокатоличких аутора указује најпре на изванредан *заборав тријадологије* у римокатоличком богословљу све до Другог ватиканског концила: „Догађај Другог Ватиканума представља својеврсну богословску пасху: надахњујући, упућујући и за даље истраживање отворен прелаз из дотадашње строге ‘монотеистичке’ у нову ‘тринитарну’ фазу, из савршеног, али статичног и далеког религијског једнобоштва у израженије християнизовани и свежи црквени монотеизам” (стр. 80). Ово је пут, напомиње аутор, ка ре-рецепцији тријадолошког богословља Никеје у савременом римокатоличком богословљу. Ову ре-рецепцију види у три домена: 1) суштинско васпостављање теологије тројичности као модела богословства; 2) обнављање светоотачког динамизма кроз христоцентрично-тријадолошку перспективу; 3) повратак тријадологије у живот Цркве. Самим тим, напомиње, ове методолошке претпоставке су довеле до многих научних доприноса и закључака, те наводи неколико: 1) нови приступ

пасхалној тајни; 2) повратак тринитарне онтологије; 3) васпостављање пневматологије. На овим основама аутор пружа неколико смерница ка томе где би требало још истраживати период Никеје са овим доприносима насталим у духу Никеје и њеног динамизма у богословском кретању. Управо ови увиди аутора стављају пред дилему: на који начин турбулентни период четвртог века и прва два васељенска сабора може дати одговор на једно од најтежих и најизазовнијих проблема савременог систематског богословља: питање развоја (еволуције) догмата. Ову могућност еволуције догмата, пратећи мисао аутора, могуће је, конкретно, показати Никејом. Управо на тим основама аутор и говори у прилог могућој еволуцији догмата, што показује примером Другог васељенског сабора који се надовезује на никејско исповедање. Како би додатно објаснио откуд *παρρησία* (смелост, дерзновеније) отаца да тако нешто уради, професор Матић пружа одговор на ово питање на претпоставци есхатолошке онтологије и њој происходеће есхатолошке херменеутике, сумирајући своју мисао следећим речима: „Иконични приступ истини, која се још увек ствара у историји, а већ есхатолошки продире у њу, може се и мора применити и на догмате и на њихову еволуцију. Све догматске изјаве су иконе истине” (стр. 112–113). На темељу изнетог, на основи есхатолошке усмерености догмата, аутор даље разматра два важна питања: питање развоја догмата у односу на претпоставке Светог Писма и каснијег развоја догмата у односу

на њега (примером $\theta\mu\omicron\upsilon\sigma\iota\omicron\varsigma$ као не-ближњског термина); питање развоја догмата у римокатоличком магистеријуму (нарочито са освртом на декларацију *Mysterium Ecclesiae* [Тајна Цркве] и са питањем разумевања догмата и његовог развоја уопште). Ово поглавље о питању еволуције догмата аутор завршава износећи неколико систематскобогословских закључних мисли: „Ако не доносе оно што је најновије, хришћани, а особито теолози, нису достојни свог звања. Уколико не доприносе призивању Господа да учини финалну Новост, да поново дође, коче точак историје спасења и не служе есхатолошкој Истини [...] Одустајање од потраге за новим описом његовог доживљаја враћа Цркву у јелинске оквири платонистичке идеализације прошлости” (стр. 131).

У последњем кумулативном поглављу „Еклисиолошко наслеђе Никеје” (стр. 133–157) аутор започиње анализу питањем односа Никејског сабора и устројства Цркве, на примеру примата и саборности. Указујући да је суштинска перспектива посматрања овог односа у никејској оптици заправо тријадолошка утемељеност примата и саборности, аутор указује на место овог питања у савременом систематском богословљу, препознајући два различита и супростављена приступа: 1) Света Тројица је иконична присутна у Цркви, те су саборност и примат као еклисиолошке реалности тријадолошки утемељени; 2) немогућност примењивања иконичног односа Свете Тројице и Цркве, те се, конкретно примат, посматра у

историјским, политичким или социолошким категоријама. На овим основама, детаљно образлажујући неопходност иконичне онтологије као кључа разумевања примата и саборности, протођакон прелази на однос Никеје и Критског сабора по питању саборности, пружајући смернице за њихово упоредно сагледавање у оквиру питања места саборности у савременом систематском богословљу. Последњи део овог поглавља, а уједно и анализе, јесте питање Никејског сабора и прославе Пасхе. У овом одељку аутор указује на богословске претпоставке овог питања, његов развој у предвечерју Никеје, решењу које је Никеја понудила (истовремено указујући на савремене проблеме у вези овог питања, као што су постојање различитих календара и пасхалних таблица међу хришћанима), али управо у овом одељку истраживања аутор систематизује иницијалну поставку своје студије: „Васпостављање заједничког датума Пасхе био би светли пример истинске црквене еволуције једне одредбе, верног догађања једног старог канона у новим условима. Оци нашег века дужни су да покажу смелост ($\mu\alpha\rho\eta\tau\iota\sigma\iota\alpha$) доследне примене никејске претензије, која стоји као ипостас одлуке о датуму Пасхе, да би у сили стваралачке слободе више од две и по милијарде хришћана истог дана певали и славили Христово и своје Васкрсење. Је ли победа над смрћу довољно јака тема, која би опет учинила екстремно важном никејску веру” (стр. 155).

У Закључку (стр. 157–165) аутор сумира своју мисао у поставци да

је једино кинологијско, евхаристијско *йевање* аутентични оквир никејског исповедања вере, где Символ вере (п)остаје доживљај вере Цркве. Зато аутор и опомиње да смо дужни „никејским оцима дати одговор зашто не служимо Евхаристију заједно” (стр. 161). На самом крају закључних мисли аутор сажето пружа неколико будућих смерница у рецепцији Никеје и њеног фокуса — тријадологије, нарочито у оквиру упоредне тријадологије, истовремено говорећи: „Нераскидива веза тројичне рефлексије и тројичног искуства, објављена у Никеји пре 1.700 година, остаје парадигма православног црквеног богословствовања и мора постати екуменска ерминевтичка подлога” (стр. 162).

Научни допринос ове монографије огледа се пре свега у доследној интеграцији систематскобогословског и упореднобогословског приступа, при чему аутор успешно избегава редукционизам који би Никеју свео искључиво на историјски или догматски феномен. У области тријадологије, аутор доноси оригиналне увиде, нарочито у интерпретацији аријанског спора као борбе за заједницу Личности, чиме се нагласак помера са апстрактних метафизичких категорија на релациону онтологију. Такође, значајан допринос представља укључивање савременог римокатоличког богословља у

анализу никејског наслеђа, чиме студија задобија изразиту упореднобогословску димензију. Посебно је вредно истакнути разматрање развоја догмата у кључу есхатолошке онтологије, што отвара простор за даља истраживања у савременом систематском богословљу. Такође, аутор уверљиво показује да питање примата и саборности не може бити адекватно посматран ван тријадолошког оквира, чиме даје значајан допринос актуелним расправама у православној и екуменској теологији. Његова анализа односа Никеје и савремених изазова, попут проблема заједничког празновања Пасхе, сведочи о способности да се богословско наслеђе креативно примени на савремене црквене проблеме.

Монографија протођакон проф. др Златка Матића представља зрело и методолошки промишљено дело које успешно повезује савремено систематско богословље и упореднобогословску перспективу. Њена посебна вредност лежи у томе што Никејски сабор тумачи као живо предањско искуство, неопходно да и данас обликује богословско мишљење. Стога ова студија не само да доприноси бољем разумевању једног од кључних догађаја у историји Цркве, већ и отвара нове хоризонте за савремено богословствовање, чинећи је значајним и подстицајним штивом за теологе различитих предања.